

Дмитро Пилипчук,
письменник

УДК 811.161.2'374(038)

DOI: 10.31558/1815-3070.2022.43.18

КНИГА, ЩО ПРИСЛУЖИТЬСЯ НАЦІЇ*

Рецензія на: * *Скарбниця української мови. Природа: Словник понять / укладач Олексій Пантелійович Синиченко. Київ: Ярославів Вал, 2021. 1056 с., іл.; 30 см. ISBN 978-966-8382-60-4.*

1. Том Синиченкової «Скарбниці...» приголомшує

Величний паралелепіпед цього тому вражає не тільки фізичними характеристиками (вага книги 2,5 кг, висота 30 см, 1 056 с.), а й інтелектуальною вагомістю: цей лексикон відразу розсунув межі української лексикографії та змінив наші уявлення про справжні масштаби української мови; адже та обставина, що том «**Природа**» у версії Олекси Синиченка становить лише одну дев'яту частку того, що можна було б побудувати з матеріалу одинадцятитомового академічного тлумачного «*Словника української мови*» (1970–1980), дає змогу гіпотетично уявити, який вигляд і розміри мала б така праця, якби тезаурусна тлумачна лексикографія українська додала б нам решту 8 аналогічних томів із тих семантичних класів, які том «**Природа**» не охопив та й не мав охоплювати!

Оцей величний паралелепіпед, як і єгипетські піраміди, відтепер вивчатимуть і досліджуватимуть не лише українські, а й закордонні критики й читачі – і щоб захоплюватись, і щоб наснажуватись, і щоб надолужувати свої знання з однієї з найдавніших, найдосконаліших і найрозвиненіших мов світу.

Про свій «Словничисько» сам автор каже: «Лексиконів, подібних до цього, у світі не існує». І це правда: Синиченко своєю працею збудував для нас лабораторію, в якій можемо тепер не за алфавітом, а за систематизованими значеннями та інтегралами й диференціалами логіки вивчати і **слово**, і **лексику** та **фразеологію** загалом, і всі парадигми **морфології** та **синтаксису**, а може, й закони **мислення** і **штучного інтелекту**. Ось яких клопотів завдав одним махом усім нам хоробрий столичний словникар Олекса Синиченко!

Гідний подвигів Геракла, чин автора *нового лексикону* стає ще героїчнішим, коли ти дізнаєшся від свого друга Сосо Чочіа (სოსო ჩოჩია), що Синиченко ще й **видав** своє унікальне дитя *своїм коштом*! Тут уже, поклавши руку на серце, хочеться сказати: **Героям Слава!** Та ні, гаслом тут не обійтись: титанічну й героїчну працю автора неодмінно має бути відзначено високим званням Героя України або державним Орденом Свободи, і якщо не Шевченківською премією, то Державною премією України в галузі науки і техніки.

На першу звістку про з'яву сигнальних примірників (5 лютого 2022 р.) я привітав насамперед Олексу Пантелійовича Синиченка, сказавши, що це – його олімпійський подвиг як лексикографа.

Вже за добу після подання цього допису, реагуючи на відгук видатного учасника Руху Опору, поета й словникара Олекси Різників, я відлунив йому такими рядками:

В титанів духу задуми вагомі.

Я чую дух титана в цьому томі!

Для загального ознайомлення з книгою ширшої аудиторії я подав у своєму профілі в мережі Facebook деякі структурні фрагменти цього видання.

А тим часом висловлюю щирі вдячність блаженній пам'яті **Михайлові Слабошпицькому** та в. о. директора видавництва **Світлані Короненко** за промоцію історичного за вагою *Лексикону*, **Олексі Пантелійовичу Синиченку** – за щедро подарований мені примірник свого *opus vivendi*, **Сосо Чочіа** – за дружній супровід рукопису цього видання впродовж усієї його видавничої одисеї, **Ніно Бічашвілі** (Nino Bichashvili) – за комп'ютерне складання «Скарбниці української мови» О. П. Синиченка, а **Петрові Перебийносу** – за перші публікації сторінок «Скарбниці...» на сторінках журналу «Київ».

2. Олекса Синиченко – про свій «поняттьовик»

Найкоротшу, рідкісно лаконічну інформацію про свій *Словничисько* дає сам Синиченко – в передмові «*Що це за словник*» (с. 3): «Головне призначення цього лексикона – допомагати кожному користуватися всіма багатствами української мови, а не лише словами свого активного словникового запасу. Це перший в українській лексикографії загальномовний словник, слова в якому розташовуються за тематичним принципом. Лексичні засоби супроводжує інформація, яка полегшує вибір слова: його значення, стилістична характеристика, частота вживання в художній літературі, приклади використання тощо. Лексикон може правити за тлумачний словник, за фразеологічний, за синонімічний, за орфографічний, за словник епітетів, за словник сполучуваності слів та інші.

В основу цього зібрання слів покладено відповідну частину лексичного масиву академічного «Словника української мови», виданого в 1970–1980 рр. в одинадцяти томах. Використовуються й деякі інші джерела, в тому числі лексична картотека видатного знавця мови Миколи Лукаша. Імена авторів частини фраз із цієї картотеки не розшифровано, тому вони наводяться без зазначення джерел. Вживання слів ілюструється і фразами, взятими безпосередньо з літературних творів.

О. П. Синиченко вважає, що його словник «можна назвати підручником української мови». Якоюсь мірою це ще й енциклопедичний довідник. Втім, одійшовши від перифрастичних дефініцій, автор «Скарбниці...» добирає простіших слів: «...у ваших руках тлумачний словник навпаки – на першому місці зміст, тлумачення поняття, а далі слова та вислови для його передачі» (Скарбниця... 2021: 3).

«Такі словники, – зазначає автор, – називають по-різному: ідеографічний (від грецьких слів *ідеа* – поняття та *графо* – пишу), тезаурус (від грецького слова *тезаурос* – скарб), поняттєвий тематичний» (Там само).

У «Кінцевому слові укладача» (Скарбниця... 2021: 1054) автор признається, що «спочатку мета була щонайскромніша – розтасувати слова за темами, щоб легше було знаходити потрібне в цю хвилину слово». Але по виході на пенсію – з 1991 року – підхід до створення тезаурусу поглибшав, «захотілося більшого – не голих списків слів, як у зарубіжних тезаурусах, а такого словника, який допомагав би вибрати потрібне слово, щоб у ньому подавалося значення слова, його

стилістична характеристика, частота вживання, приклади використання тощо. Якогось взірця я не мав, отож треба було не тільки ламати голову, як величезний лексичний матеріал розташувати, а й самому виробити структуру лексикона, а потім на ходу її удосконалювати».

Автор визнає «неабиякі труднощі» роботи над тезаурусом: «...однак, поринувши в цю роботу, я вже не міг її кинути: коли ніхто не робить, робити мусиш ти...

Посягнувши на всю лексику нашої мови, я розписав за темами всі заголовні слова в одинадцятитомному академічному «Словнику української мови», щоб потім убгати їх у *три трикнижжя*: «**Природа і людина**», «**Задоволення основних людських потреб**» та «**Суспільство. Економіка. Наука**» (курсиви мої. – Д. П.). Проте побачивши, як мій словник розрісся, та зрозумівши, що одній людині всієї лексики не потягти, обмежився тією її частиною, яка пов'язана з природою».

Оглядаючи свою працю «критичним оком», автор звертає увагу на стилістичні примітки в його супертомі: «Річ у тім, що в радянських словниках, у намаганні наблизити українську мову до російської, питомі українські слова обвішували (за виразом Миколи Лукаша, “як старця торбами”) застереженнями щодо вживання: *архаїчне, застаріле, діалектне, церковне, релігійне* тощо».

Попри зусилля автора, укладений ним словник «має немало вад, але й такий, як є, він добре прислужиться передусім творчим людям, причетним до слова, та й іще багато кому. А досвід наш може придатися укладачам великих загальномовних словників з не хаотичним (алфавітним), а логічним (тематичним) розташуванням слів, за якими майбутнє. Якщо перші, існуючі словники лише пояснюють слова, то другі ще допомагають висловити думку точно і виразно. Коло них доведеться погріти чуба словникарям не однієї країни» (Там само).

Свій тезаурус Синиченко називає експериментом: «Цей експеримент є лише спробою підступитися до повноцінного словника понять. Як то казали мудрі латиняни, *feci, quod potui, faciant meliora potentes* – я зробив, що міг, хто може, нехай зробить краще» (Там само).

Якщо додати найкоротшу характеристику від мене як рецензента, я сказав би так: це одна з тих книг, що прислужаться нації.

3. Тезаурус як матеріал для студій над поняттєвим мисленням українців

За моєю оцінкою, у Синиченковій «Скарбниці української мови» (том «Природа») – 5,4 млн знаків (чи 135 обліково-видавничих аркушів, або ж 3 240 стандартних сторінок).

Тут я мушу спинити свого уважного читача і вкотре нагадати йому, що том «Природа» – це лишень дев'ята частка того, що задумав був зробити для «Скарбниці української мови» Олекса Синиченко: огром роботи над Словничиськом виявився таким, що автор «поняттєвика» зміг довершити лише один том із дев'яти. Я не випадково десь на початку порівняв творчий подвиг Синиченка із подвигами Геракла (в інтерпретації латинян – Геркулеса): адже, як сказав колись французький гуманіст XVII ст. Жозеф Скалігєр, «*Праця лексикографа поступається лише праці Геркулеса*» (*Lexicographis secundus Herculem labor*). (Цит. за: Пилипчук 2013: 764–765).

Хто проаналізує Синиченкову доповідь «До проблеми створення словника понять української мови» на IV Міжнародному конгресі україністів (Одеса, 1999; опубліковано 2002), його «Сто уроків української лексики» (Київ: Дніпро, 2018), обидва видання його автобіографічного роману «Свій шлях широкий» (2016; 2018) та особливо його «лист до лексикографів» «Якого нам ще треба словника» (2016), той усвідомить, що Олекса Пантелійович, який торік розміняв свій десятий десяток, дуже глибоко збагнув свої завдання як лексикограф, якому судилося явити нам справді грандіозний науковий твір тезаурусного жанру із загальномовним контентом.

Як пише автор тезаурусу «Природа» О. П. Синиченко, «Лексику, включену до словника, поділено на 10 розділів, а кожен розділ – на 10 гнізд (їх нумерація від 100 до 199). Гнізда діляться на частини, що позначені літерами, а абзаци в цих частинах нумеруються, і це дозволяє робити відсилання до іншого місця в словнику».

Про семантичні розділи й підрозділи тезаурусу скажу трохи детальніше. В новому лексиконі генеральні класи (або основні семантичні розділи класифікованих понять) за відведеною їм словниковою площею посіли таку кількість книжкових сторінок (цифру позначено *напівжирним курсивом*):

10. Планета Земля. Суходіл і води 64 с.

11. Небо, світила. Світло і тепло.

Пори року, частини доби 89 с.

12. Повітряний океан. Оподи 78 с.

13. Рослина, її життя 71 с.

14. Родини рослин 78 с.

15. Тварини (крім ссавців) 74 с.

16. Тварини-ссавці 87 с.

17. Рух. Звук. Речовина

та її перетворення 102 с.

18. Простір. Час. Кількість 102 с.

19. Якість, властивість

та інші означення 145 с.

Цікаво простежити за обсягом деяких ідеографічних / семантичних / тематичних гнізд тезаурусу, вираженим у кількості його сторінок, відведених для того чи того гнізда. Скажімо, поняття **річка** посіло в «Скарбниці...» майже 10 книжкових сторінок (запам'ятаймо, що одна книжкова сторінка – це в нашому випадку приблизно 5 000 знаків, а отже, *річці* автор присвятив 50 000 знаків, або майже 28 стандартних сторінок машинопису), поняття **сонце** і **світло** – разом 17 книжкових сторінок, **день**, **ранок** і **полудень** – загалом понад 11, **вечір** і **ніч** – разом 10, **вода** – близько 4, **хмара** і **дощ** – по 9, **вітер** – понад 17, **сніг** – 13,5, **дерево** – 8, **дерева** – 14, **ліс** – 8,5, **риба** – 9,5, **кінь** – понад 18, **птах** – 47,5, **колір** – 17,5. З того всього можна робити висновки і про український менталітет, генетичну схильність українців до емоційного, образного й поетичного мислення, і про знакові образи у мові українців. Ми помічаємо, що чи не найбільше місця в міркуваннях про природу наші предки відводили, та й ми самі відводимо *птахові*. Тож виявляється, що риторичне запитання у всенародно знаній українській пісні –

Чому я не сокіл, чому не літаю? – генетично закладене вже в самому метафоричному способі поняттєвого мислення нашого народу, щó тисячі разів потвердила насамперед наша народна й літературна пісня, а відтепер – і тезаурус нашої мови.

4. А як користуватися словником?

Щоб користуватися словником, треба ні на хвилину не забувати, що всі слова і словосполучення в ньому треба шукати не за абеткою, а за змістом. Вище я навів схему десяти генеральних семантичних розділів класифікації української лексики у межах категорії **природа** за Синиченком.

Принципи укладання нашим лексикографом тому «Природа», правила подання в ньому української лексики істотно відрізняються від прийнятих у «Русском семантическом словаре» (див. Русский семантический... 2002: X): якщо укладачі останнього класифікують матеріал спершу *за частинами мови*, а вже потім – *за семантикою*, то Синиченко *починає із семантики* лексичних класів, далі – лексичних множин та підмножин, а ще глибше подає лексико-семантичні ряди, а вже в межах останніх – подає структуру лексики *за частинами мови*.

Тобто у Синиченка лексико-семантичний ряд трактується як єдність, що не ділиться на різні підряди за ознакою частини мови, і відповідний ряд не розкидається по різних місцях тезаурусу, а компактно подає читачеві тезаурусу всі семантичні ресурси відповідного гнізда слів: і займенники та іменники, і дієслова та прикметники, і прислівники та числівники тощо.

«Знайти потрібний синонімічний ряд, – пише укладач “Скарбниці...” – допоможе *алфавітний покажчик українських слів*» (курсив мій. – Д. П.).

У 2016 та 2018 рр. в автобіографічному романі «Свій шлях широкий» Синиченко зазначав, що покажчик цей має 34 тисячі слів. Але, за моєю оцінкою, цей покажчик реально сягає 36 тисяч слів у семантичному діапазоні універсального поняття «Природа» – і це ще приємніше.

А ще в цьому томі подано «Словник лексикографічних та інших джерел», «Список основних видань, з яких укладач виписував літературні ілюстрації», «Список основних умовних скорочень у словнику», «Список кодів імен та джерел» і «Список [семантичних] гнізд».

У фрагменті «Побудова словника» його автор зазначає, що «літературні ілюстрації, після яких не подано джерела, взято з академічного “Словника української мови”. Зазначається сторінка лише тих, що взяті укладачем безпосередньо з якогось [іншого] видання. Усі нумеровані народні загадки – із збірника, упорядкованого Матвієм Шестопадом.

Стрілки позначають: ↑↓ дивись вище (нижче) у межах цієї літери, → продовження в наступному абзаці, ← початок у попередньому абзаці, а знак ~ те саме, що в круглих дужках після попереднього слова.

Слова, які не ввійшли до реєстру «Словника української мови», позначені зірочкою *».

5. Що там, у семантичному гнізді?

Щоб читач міг уявити собі типовий приклад тематичного гнізда в новому лексиконі, наведу приклад відображення в цьому словнику лексеми **свиня**; при цьому, задля компактного представлення тексту гнізда, яке є частиною ширшого

тематичного гнізда «**166. Коза, свиня, віл, буйвіл, верблюд, осел тощо**», мовні ілюстрації та технічні позначки (зокрема й наголоси) я познімаю – підсуну читачеві свиню, так би мовити, в голому вигляді, без ілюстраційних шат, щоб він міг бодай уявити власне лексичну структуру тематичних гнізд. Зрозуміло, що після лексичного ряду гнізда (замість моїх крапок. – *Д. П.*) у Синиченка йдуть мовні приклади. Отже, **СВИНЯ**:

*б) Свійський вид парнокопитного ссавця з родини свинячих, якого розводять для одержання м'яса, сала, щетини, шкіри: СВИНЯ (зм.-пст. -КА, прикм. -ЯЧИЙ, -СЬКИЙ), розм. СВИНЮКА, СВИНЯКА, РОХА, ЧУШКА, жарт. БЕЗ-РОГА, обл. ЧЕЧУГА, РИНДА, ХРУНЬ, дит. ПАЦЯ, збірн., розм. СВИНОТА; самець свині: КНУР (зм. -ЕЦЬ, прикм. -ЯЧИЙ), (звичайно кастрований) КАБАН (зм. -ЧИК], -ЕЦЬ, пст. КАБАСЬ, іл. д. а. 2 К, зб. КАБАН/ЮГА, -ИСЬКО, -ИЩЕ, *-ЮКА, *-ЯКА прикм. -ЯЧИЙ), рдк. ВЕПР (зм. -ИК) →*

.....

[2] ← самиця кнура: ЛЬО/ХА (зм. -ШКА), (молода) СВИНКА ↑, (що дає приплід) СВИНОМАТКА (плодюча) порослива свиня; маля свині: ПОРОСЯ, яти (пст. -ТКО, прикм. -ЧИЙ, *СВИНЕНЯ, яти, син. *розм. ПАЦЯ, яти, ПАЦЮК, обл. СВИНЧА, ати (пст. -ТКО), дит. ПАЦЯ ↑, (немолоде поросля віком до року ПІДСВИНОК; поросля-кабанець: КАБАНЧИК ↑, КАБАНЧА; поросля-свинка: ЛЬОШКА ↑; порода свиней, що швидко ростуть, відзначаються великою вага плодючістю: йоркширські свині, свиня цієї породи – ЙОРКШИР; англійська порода скороспілих свиней: БЕРКШИР (прикм. -СЬКИЙ); із сВу [із словника О. Вусика. – *Д. П.*] – *КУВІКА, *МАША, *МАШКА, *ПОРОСЮЧКА (свиня з поросятами), *ПОРОСЯЧКА (т. с.), *РОХЛЯ, *ЧУЧУГА, *ЧУРА, *ЧУЧУРЯ; ◇ признач. для свиней; зробл., приготовлений із шкіри або м'яса свині: СВИНЯЧИЙ; такий, як у свині: СВИНЯЧИЙ, *розм. СВИНУВАТИЙ*; такий, як у поросляти: ПОРОСЯЧИЙ ↑; так, як свиня, подібно до свиней: *розм. ПО-СВИНЯЧОМУ.**

.....

2. Видавати характерні звуки «рох-рох»: РОХКА/ТИ (дія і звуки -ННЯ, звуконаслід. РОХ, РОХ-РОХ-РОХ), РОХНУТИ, ЗАРОХКАТИ, ПОРОХКАТИ, ПОРОХКУВА/ТИ (дія -ННЯ), ХРЮКА/ТИ (дія і звуки -ННЯ, звуконаслід. ХРЮ, ХРО-ХРО), ХРЮКНУТИ, ЗАХРЮКАТИ, ПОХРЮКАТИ; видавати характерні звуки «хро-хро»: ХРОКА/ТИ (дія -ННЯ, звуконаслід. ХРО, ХРО-ХРО), ХРОКНУТИ, ЗАХРОКАТИ; видавати різкі пронизливі звуки: ВИЩАТИ, ЗАВИЩАТИ, ПОВИСКУВАТИ, (тонко – переважно про порослят) КУВІКА/ТИ (дія і звуки -ННЯ, звуконаслід. КУВІ, КУВІ-КУВІ), КУВІКНУТИ, ЗАКУВІКАТИ, *розм. СКУГИКАТИ, СКУГОТАТИ, СКУГНІТИ, СКУГОНІТИ (звуконаслід. СКУГУ), обл. КУРГИКАТИ, КВИЧА/ТИ (дія і звуки -ННЯ).*

6. Навіщо нам потрібний загальномовний тезаурус

Сьогодні науковці в Україні часто говорять про галузеві тезауруси (і навіть практично їх розробляють), але вкрай рідко – про **загальномовні**, і коли шукаєш таких розмов, то їх, виявляється, не так просто знайти.

Теоретичний аналіз структури, наповнення й функцій тезаурусу Олекси Синиченка, який, певен, мусять здійснити невдовзі українські й закордонні мово-

знавці, засвідчить головне: ця праця підбиває підсумок всіх здобутків і проблем 11-томового академічного тлумачника «Словник української мови» (1970–1980) і водночас розсуває межі української (а може, й загалом слов'янської?) лексикографії та відкриває епоху великих комп'ютерних ідеографічних (семантичних) словників, що прагнуть описати національну мову **всебічно і в якнайповнішому обсязі** та ще й з досить щедрим **мовним ілюструванням**.

Матеріал Синиченкового тому дає можливість зробити припущення про наступні широкі дослідження на його базі синтагматики, парадигматики, епідигматики української мови, як і про окреслення перспективних, ще не відкритих, не зафіксованих і досі недоступних та активно не використовуваних ресурсів синонімів і антонімів, омонімів, перифраз, архаїзмів, історизмів, книжної лексики, діалектизмів, неологізмів, неопареміології та неопареміології, а понад те – і ресурсів української ономастики, де борги нашого мовознавства особливо відчутні.

В межах свого *opus vivendi* укладач «Скарбниці...» ніде не згадує словників – своїх славетних попередників, і, зокрема, Івана Огієнка та його чотиритомний «Етимологічно-семантичний словник української мови» (1979–1994): адже на період початку роботи Синиченка над проектом «Скарбниці...» в Україні мало хто знав про видатну працю Огієнка, як і про драматичну історію її публікації.

Втім, чого це я все натякаю та натякаю?! Замість просто визнати, що наші стовпи академічного та університетського мовознавства вельми неохочі до укладання *загальномовних тезаурусів*. Вони за них просто не беруться!

А може, нам, українцям, тезауруси не потрібні?

...Колись конструктор найвідомішого в Європі *тезаурусу*, або ж *ідеографічного* чи *семантичного* словника – **Пітер Марк Роже**, англієць французького походження, – про винайдений ним тип тлумачного словника (в середині XIX ст., близько 170 років тому) писав: «...Хоч би якою жвавою не була наша уява, хоч би як переповнювали нас почуття, ми часто потрапляємо в таке становище, коли нам бракує слів, щоб точно висловити свою думку. Щонайнеобхідніше слово часто втікає з нашої пам'яті, і ми змушені обходитися словами занадто сильними чи занадто слабкими, надто загальними чи надто конкретними. Допомога, яку подає цей словник, полягає у наданні багатющого вибору слів і виразів, що вичерпують всі відтінки й нюанси кожної загальної ідеї».

У монографії «Лексикографія російської мови: сторіччя теперішнє і сторіччя минуле» в підрозділі «**Ідеографічні словники**» (див. Козырев В. А. 2015: 189–191) наведено 32 лексикографічні праці російських лексикографів, що стосуються ідеографічного / семантичного / тематичного опису російської мови у XX–XXI ст., і серед них до загальномовного діапазону дослідження можна віднести 28 словників. Окрім того, в наступному підрозділі тієї самої монографії («**Тематичні словники**», с. 194–196) подано ще кілька десятків словників тематичного (предметного) охоплення мови.

Серед російських ідеографічних словників найвидатнішою працею (якщо порівнювати в межах лексикографічного досвіду цієї країни) є, звичайно, шеститомова праця «**Русский семантический словарь**» (РСС; в 1998–2007 видано 1–4 томи (загалом 3 288 сторінок); по смерті академіка Наталії Шведової (2009)

проект зупинився). У цьому словнику, як повідомляє Російська Вікіпедія, «в багатоступеневих класах слів представлено систему сучасної російської загально-вживаної лексики».

Якось непатріотично в мене виходить оце: я визнаю, що московити так активно просуються в галузі тезаурусної лексикографії, а наших рідних мовознавців-практиків, окрім Синиченка та Огієнка, досі жодного не згадав.

Втім, запевняю вас: якби було кого називати, то й назвав би!

Хіба що скористаюсь нагодою і критикну «Русский семантический словарь»! До речі, небезпідставно.

Зіставлення досвіду тезаурусу Олексі Синиченка зі згаданим «Російським семантичним словником» переконує: хоч РСС «охоплює загалом близько 300 тис. лексичних одиниць – значень слів та фразеологізмів» (див. <https://www.slovari.ru/default.aspx?p=235>) і, отже, буквально за цим показником начебто переважає тезаурус у версії Синиченка, який становить лексикографічну «тотожність» СУМ-11, що зафіксував на 1970–1980 рр. 134 058 слів, – але ж РСС є, по суті, неповною, незавершеною спробою ідеального тезауруса, бо це, радше, глибока **класифікаторська** праця з далеко не завершеною функцією **тлумачення** слів, значень та фразеологізмів і майже не реалізованою функцією **мовного ілюстрування** їх ужитку.

Тобто *класифікатор* московити мають, а на *тезаурус* як повну *поняттєву скарбницю мови* з нормальним тлумаченням та ілюструванням ще треба дуже багато працювати. Крім того, ймовірно, надто детальна конкретизація класифікаційних ознак може робити й робить класифікацію занадто громіздкою, що призводить до гальмування тематичного пошуку. Один лишень приклад: у тезаурусі О. Синиченка гніздо **176** подане у «Скарбниці...» одним рядком в такій редакції: **Гірські породи. Грунт**. А в РСС це семантичне гніздо має 13 рубрик та підрубрик (див. т. 1, с. 800).

Щоправда, є одна обставина, яка дещо дезавує мою критику авторського колективу РСС: роблячи свій 6-томовий РСС, той самий колектив паралельно укладав новий алфавітний «Толковый словарь русского языка» (ТСРЯ) у двох версіях – комп'ютерній та книжковій (Див.: Русский семантический...: XVII). З'ясувати достеменно, в якому стані тепер цей проект ТСРЯ, з інтернет-джерел мені не вдалося. Припускаю, що сьогодні цей словник має назву «Активный словарь русского языка»: на сайті Інституту імені Виноградова подано як ілюстрацію 1–2 томи (літери А–Г, видавництво «Языки славянской культуры». Дж.: https://www.ruslang.ru/books?field_year_value=2014).

Тут я не коментуватиму той факт, що московське видавництво «Языки славянской культуры» вже в назві своїй має щось від лінгвістично-політичного експансіонізму та панславізму, а його адреса (Большая Лубянка, 13/16) – це взагалі *песня*, яка говорить сама за себе.

У діях російської лексикографічної спільноти (особливо в пареміології) не можна не бачити постійного бажання побільшити *величие русского языка* шляхом привласнення лексичних багатств слов'янських народів та зазіхання на чужу історію та самé існування. Водночас чи варто заперечувати, що московити ство-

рили сприятливі умови для того, щоб сповна скористатись напрацюваннями московсько-тартуської семіотичної школи і московської семантичної школи.

Днями, переглядаючи матеріали сайту *Інституту російської мови імені В. В. Виноградова* (<https://www.ruslang.ru/>), я в самісінькому низу головної сторінки помічаю повну назву цієї організації: **Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН**. І мені хотілося б, щоб і в Україні аналогічні установи мали подібний статус; скажімо: **Національна державна бюджетна установа науки Інститут української мови НАН України; Національна державна бюджетна установа науки Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Національна державна бюджетна установа науки Український мовно-інформаційний фонд НАН України**. І щоб в Уряді України нікому й на думку не спадало більше фінансувати українську науку, освіту й культуру за *залишковим* принципом.

На жаль, Україна за інерцією, успадкованою від Червоної імперії, вбачає у працівниках щойно згаданих сфер **нахлібників, трутнів, галапасів...**, яким завжди треба вказати на їхній «нахлібницький» статус, щоб директори наукових інститутів не сміли домагатись прав на оптимальне фінансування цих структур і гідну оплату праці людей. Але ж у нашого сусіда-агресора ми бачимо і досвід, який не гріх і нашій державі запозичити; на сайті Інституту російської мови імені В. В. Виноградова подано цікаву інформацію (цитую): «В останніх числах грудня [2021] всім науковим співробітникам було виплачено премії в розмірі трьох окладів; молодим науковим співробітникам (до 38 років включно) додатково з коштів резервного фонду Уряду Російської Федерації (Лист Міністерства науки і вищої освіти Російської Федерації № МН-18/2595-АО от 20.12.2021 г.) було виплачено премії в розмірі двох окладів» (кінець цитати). Дж.: <https://www.ruslang.ru/news/premii>

7. Чому ж українська наука пасе задніх із тезаурусом?

11-томовий академічний «Словник української мови» 43 роки тому **подав таке** тлумачення терміна «тезаурус»: «Словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі» (Словник української мови: в 11 томах. Т. 10. Київ: Наук. думка, 1979. С. 56).

Гадаю, саме ота дефініція *тезауруса* як словника, який «подає лексику ... мови в усьому її обсязі», вказує на головну причину того, що лексикографія незалежної України так і не підійшла до повномасштабної реалізації ідеї тезауруса як відображення мови «в усьому її обсязі». Адже дати мову «в усьому її обсязі» означало б *усемеро* збільшити обсяг академічного тлумачного словника, – а наша наука не була до цього готова.

Усемеро? Та хоч би **втричі!** Але якщо втричі, то ми й далі будемо відставати од лідерів.

Але ж як це зробити за нинішніх вкрай скромних штатів і просто злиденного фінансування трьох мовознавчих інститутів Національної академії наук України?!

Саме на цей рік випадає 170-та річниця тезаурусу Роже. Його річницю Україна зустрічає без академічного ідеографічного / семантичного словника, але з тезаурусом Синиченка, працю якого, їй-богу, мусили б відзначити наукові спіль-

ноти англомовного і слов'яномовного світу як унікальний приклад розвитку ідеї тезауруса Роже одним високoproфесійним, жертвним і дивовижно активним українським лексикографом.

Як видно зі статті англійської Вікіпедії «Roget's Thesaurus» (Тезаурус Роже; див. https://en.wikipedia.org/wiki/Roget%27s_Thesaurus), тезаурус Роже – широко використовуваний англомовний тезаурус, створений у 1805 р. Пітером Марком Роже (1779–1869), британським лікарем, природничим теологом і лексикографом. Його було оприлюднено 29 квітня 1852 р. Оригінальне видання містило 15 000 слів, і кожне наступне видання було більшим, а в останньому (восьмому) виданні містить 443 000 слів [2019].

Переглянуте та оновлене 8-е видання світового тезаурусу-бестселера містить тисячі нових слів і фраз, включаючи найновіші сленгові слова та вирази, що увійшли до повсякденної мови. Він зберігає всі ознаки, завдяки яким Міжнародний тезаурус Роже® став, поруч зі словником, найпопулярнішим *довідником слів*.

Класичний довідник, яким користуються мільйони людей у всьому світі, Roget's International Thesaurus®, – це сьогодні не лише найперевіреніший часом та найпопулярніший тезаурус, але й найсучасніший та найповніший опис англійської мови.

Револьюційним досягненням першого видання доктора Пітера Марка Роже в 1852 році була розробка абсолютно нового принципу: розташування слів і фраз відповідно до їх значення. Система доктора Роже об'єднує в одному місці всі терміни, пов'язані з однією думкою чи концепцією; він дає можливість широкого огляду мови в книзі відносно невеликого розміру, без зайвих повторів, які так сильно обмежують обсяг тезаурусів, упорядкованих у форматі словника з записами від А до Я. Ця блискуча організація робить Міжнародний тезаурус Roget® одночасно найефективнішим інструментом пошуку слів і найсучаснішим засобом стимулювання думки, вказує Англійська Вікіпедія.

Французька Вікіпедія в статті «Тезаурус» розповідає, що до XIX ст. тезаурусом був будь-який словник або енциклопедія, як у *Thesaurus Linguae Latinae* (Словник латинської мови, 1532) і *Thesaurus Linguae Graecae* (Словник грецької мови, 1572). Саме Роже ввів в англійську мову значення «колекція слів, упорядкованих відповідно до значення». У французьку мову його ввів *Теодор Робертсон*, який опублікував у 1859 році еквівалент для французької мови під назвою *Dictionnaire ideologique* (Ідеологічний словник).

Оригінальний тезаурус Роже був упорядкований у формі 1 000 поняттєвих гнізд (наприклад, 806 «Борг»), організованих у чотирирівневу таксономію.

В англійській, болгарській, гінді, грецькій, китайській, російській, турецькій, угорській, французькій Вікіпедіях є стаття **Тезаурус**. Стаття *Української Вікіпедії* про цей термін вельми скромна: «**Тезаурус** (від лат. *thēsauros* – скарб, *мн.*, скарбниця, що відтворює давньогрец. *θησαυρός*) або **синонімічний словник** – одномовний словник, який надає приклади синонімів для конкретного слова. *Більшість тезаурусів не включають на додачу до синонімів визначення слів, і включають лише синоніми* (курсиви мої. – **Д. П.**)». І здається, таке наше трактування цього терміна відстало порівняно з європейською теорією і практикою лексикографії десь років на сто сімдесят...

А ось статті *Ідеографічний словник* в нашій Вікіпедії немає; при цьому така стаття є в англійській, іспанській, італійській, каталанській, португальській, російській, таджицькій, турецькій, узбецькій, хорватській Вікіпедіях. Грецька, данська, іспанська, італійська, нідерландська, німецька, норвезька, польська, португальська, російська, румунська, турецька, угорська, фінська, французька, чеська, шведська Вікіпедії мають статті *Лексикографічний тезаурус* – в українській нема. Про що це свідчить? Про те, що фахівці і з загального, і з українського мовознавства уникають подавати в Українській Вікіпедії такі терміни, щоб зайве не нагадувати її читачам про свій **величезний борг** перед *тезаурусною лексикографією*: так якось комфортніше...

Немає в Українській Вікіпедії і статті *Семантичний словник*. У Російській Вікіпедії саме такої статті теж немає, але є інша: *Русский семантический словарь*, оскільки РАН видала 4 томи 6-томового *Русского семантического словаря* (1998–2007).

Не меншого, а либонь, і набагато більшого такого словника могла б видати й Україна, але очевидна байдужість держави й безініціативність НАН України, та й «залишкове» фінансування гуманітарних наук і просто елементарне «тління» наукових кадрів та брак їх матеріального й морального заохочення на найвищому рівні не дали змоги скористатися тим загальним ентузіазмом, що його виявили в незалежній Україні сотні й тисячі українських лексикографів.

Яскравий приклад байдужості держави до *словникарства й енциклопедичної справи* – той факт, що Україна досягла 30-річного віку свого існування без *паспорта держави* – **Великої Української [Універсальної] Енциклопедії** (ВУЕ). Все, на що спромоглася Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», – це видати кільканадцять слівників (реєстрів гасел) для майбутньої ВУЕ і пробний перший том. І це – ганьба не Енциклопедичного видавництва і навіть не Національної академії наук України, – це ганьба цілої держави і насамперед всіх без винятку її президентів, прем'єрів та спікерів, що не подбали про відповідне фінансування науки й видавничої галузі. Говорити про комерційний підхід до цієї справи і «госпрозрахунок» можуть тільки цілковиті невігласи чи відверті або ж приховані вороги української культури.

Цілковито відкидаю саме припущення, що Національна і галузеві академії наук «не готові сприйняти» ідею створення повного тезауруса української мови або що ця ідея їм чужа або ж «не на часі».

Я далекий від думки, що сучасне українське мовознавство **не здатне** на базі модерних технологій створити щонайповніший тезаурус української мови, насамперед в електронній формі. Ще 1999 р. О. П. Синиченко висловлював сподівання, «що наш Інститут української мови зверне увагу на цю наболілу проблему і візнає створення словника, про який ішлося вище, своїм першочерговим завданням» (Синиченко: До проблеми... 2002: 35). На жаль, не визнав.

У наукових текстах наших мовознавців я бачу наукові терміни / ключові слова, що засвідчують сучасне наукове термінознавче й технологічне мислення – ось приклади: *інформаційно-пошуковий тезаурус*, *науковий тезаурус*, *навчальний тезаурус*, *професійний тезаурус*, *філософсько-освітній тезаурус*, *тезаурус*

лінгвістичних термінів, сільськогосподарський тезаурус, тезаурус медичних термінів, термінологічний тезаурус, предметний тезаурус, тезаурус мовних образів, культурний тезаурус, комп'ютерні тезауруси, оцінний тезаурус, українсько-англійський тезаурус лінгвістичних термінів, то більше, що цю термінологію вживано часто саме в практичних аспектах.

Автор чотиритомової праці «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» (Донецьк, 2012) та одностомника «Сучасний лінгвістичний словник» (Вінниця, 2020; 930 с.) член-кореспондент НАН України **Анатолій Загнітко** постійно тримає в полі зору проблематику словників тезаурусного типу, висвітлює її у згаданих словниках та бере участь в укладанні 20-томового академічного тлумачного «Словника української мови», тож я запрошую Анатолія Панасовича та інших фахівців з теорії і практики словникарства висловитися з приводу українських тезаурусів і того, як нам підійти до створення загальномовного академічного тезаурусу і чи маємо ми сьогодні бодай концепцію такого лексикону.

8. Тезаурус із погляду загального мовознавства

Те, що увесь цей текст було адресовано насамперед загалові читачів, а не лише філологам, зумовило і його структуру та стиль: перші розділи його викладено якомога популярніше. Навряд чи багато читачів зацікавилися б нашою темою, якби я почав викладати її з погляду загального мовознавства. Ось чому цей аспект я відніс аж насамкінець статті. Повернімось до того, що 11-томовий академічний «Словник української мови» (1970–1980) подав таке тлумачення терміна **тезаурус**: «Словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі» (Словник української мови, т. 10 1979: 56). Не будемо нарікати на лаконізм і невисоку інформативність такої дефініції – головне в ній сказано.

Чотиритомовий «Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни» Анатолія Загнітка (2012) у статті «**Тезаурус**» відповідне значення цього терміна тлумачив уже значно конкретніше, хоч і далі, за традицією українських мовознавців, обіцяє нам **повноту** відображення мови: «Тезаурус (грецьк. *thésaurós* – запас, скарб) – 1) словник, що подає *увесь* (курсив мій. – **Д. П.**) лексичний склад мови за семантичними розрядами (поняттєвими рубриками), різного ступеня узагальненнями та кількістю з перехресним групуванням та належною кількістю прикладів...» (Загнітко. Словник... 2012: 16).

Тим часом *Тезаурус лінгвістичної термінології* на порталі «Мова.info» (http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68) тлумачить цей *ключовий термін сучасного словникарства* так: «**тезаурус** /Eng: thesaurus/ /Рус: тезаурус/ – словник, що подає лексичний склад мови за семантичними розрядами (поняттєвими рубриками) різного ступеня узагальнення і кількості з перехресним групуванням...». Як синоніми цього терміна вказане джерело подає словосполучки **ідеографічний словник** та **ідеологічний словник**, а 4-томовий словник А. Загнітка – чотири синоніми: **словнік ідеографічний**, **словнік аналогічний**, **словнік семантичний** та **словнік тематичний**.

У сучасній українській інтерпретації синонімом терміна **тезаурус** є поняття **ідеографічний словник**. «Ідеографічний словник, – зазначає Наталія Дарчук (Інститут філології КНУТШ), – будується способом “зверху донизу”. Очолюють

його 5 онтологій: **Абстрактні відношення; Природа; Людина; Суспільство; Матерія**. На наш погляд, ці онтології є фундаментальними, оскільки вони відображають найістотніші поняття буття» (Дарчук 2014: 142).

Оксана Іванова (Національний університет біоресурсів і природокористування, м. Київ) завважує: «...тезауруси ... роблять лексичне конструювання невід'ємною частиною розвитку мовознавства, лексикографії та лінгвістики в цілому» (Іванова 2014: 123).

(Цікаво було б розкрити зміст поняття *лексичного конструювання*, але початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну змусив мене відкласти це бажання на *колись*).

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук Анатолій Загнітко й далі тримає в полі зору тему словників тезаурусного типу. В одностовому «Сучасному лінгвістичному словнику» (Вінниця, 2020) він подає окремі статті «*Словник ідеографічний*», «*Словник семантичний*» і «*Тезаурус*».

Ось перша з них: «**Словні́к ідеографі́чний** (прикм. від ім. *ідеографія* (**словні́к аналогі́чний** (прикм. від ім. *аналогія*), **словні́к семанті́чний** (прикм. від ім. *семантика*), **словні́к тематі́чний** (прикм. від ім. *тема*), **теза́урус** (грецьк. *thesaurus* – запас) (2) словник, у якому лексичні одиниці систематизовано за семантичним принципом з послідовним урахуванням тих чи інших чинних асоціацій; словник, що подає лексичний склад мови за семантичними ознаками – розрядами (поняттєвими рубриками) – з урахуванням наявних асоціативних зв'язків. Синоніми: **Словники ідеологічні; Словники тематичні; Тезауруси**». (Загнітко А. Сучасний... 2020: 728).

Після цієї статті бачимо статтю-відсилання:

«**Словник аналогі́чний** (прикм. від ім. *аналогія*) – те саме, що **Словник ідеографі́чний**. Див. **Словник ідеографі́чний**». (Там само, 719).

Далі – стаття «**Словник семантичний**»: «**Словник семантичний** (прикм. від ім. *семантика*) – словник, у якому витлумачено зміст лексичних одиниць і визначено їхні семантичні зв'язки з іншими лексичними одиницями; слова в семантичному словнику групуються навколо якоїсь ідеї подібно до того, як то є в ідеографічному словнику, але, на відміну від ідеографічного словника, в ньому дається додаткова семантична інформація про лексичну семантику, в тому числі відомості про семантичні множники (семи) в кожній лексичній одиниці, їхню кількість, установлену за допомогою частотних показників, та відносну вагу в дефініції». – Див.: **Словник**». (Там само. – С. 722).

І, нарешті, третя стаття (цитую): «**Тезаурус** (грецьк. *thésaurós* – скарб) – 1) словник, що подає весь лексичний склад мови за семантичними розрядами (поняттєвими рубриками) різного ступеня узагальнення й кількості з перехресним групуванням і належною кількістю прикладів (див.: **Словник ідеографі́чний**); 2) словник, у якому зафіксований увесь лексичний запас певної мови, а також приклади вживання слів у текстах, відбиті смислові зв'язки між словами, термінами й іншими елементами мови; 3) інформаційно-пошуковий словник, що подає в алфавітному порядку сукупність термінів (дескрипторів) певної галузі знань із систематизацією їхніх ієрархічних і корелятивних відношень, усі сино-

німічні для таких термінів слова та словосполучення; 4) мовна картина світу особистості (див.: *Картина світу мовна*); 5) у психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці й методиці викладання мови – запас слів (фразеологізмів, висловів) індивіда, необхідний для спілкування на певну тему» (Там само. – С. 793). Сподіваюсь, читач дарує мені окремі повтори в тексті цитат, залишені мною тільки задля збереження цілісності думки цитованих авторів.

Отже, в українському мовознавстві ми вже маємо певне теоретичне осмислення теми словників-тезаурів, але нашій академічній лексикографії не вдалося головного – практично здійснити такі практичні проекти, які забезпечили б, власне, подання лексики української мови «в усьому її обсязі», що й було зафіксовано як стандарт словника-тезауруса ще 43 роки тому в академічному СУМ-11 (1979, т. 10, с. 56).

В освітньому процесі є поняття академічної заборгованості. Виявляється, воно стосується не лише освіти, а й академічної науки. А борги треба повертати.

Література

1. Дарчук Н. П. Теоретичні питання моделювання ідеографічного тезауруса української мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. С. 138–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_48_15
[Darchuk N. P. Teoretychni pytannia modeliuvannia ideohrafichnoho tezaurlusa ukrainskoi movy. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 2014. Vyp. 48. S. 138–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_48_15]
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: в 4 т. Донецьк, 2012. Т. 4: Т–Я. Донецьк: ДонНУ, 2012. С. 16.
[Zahnitko A. Slovnnyk suchasnoi lnhvistyky: poniattia i terminy: v 4 t. Donetsk, 2012. T. 4: T–Ya. Donetsk: DonNU, 2012. S. 16]
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: Твори, 2020. Вінниця, 920 с.
[Zahnitko A. Suchasnyi lnhvistychnyi slovnnyk. Vinnytsia: Tvory, 2020. Vinnytsia, 920 s.]
4. Іванова О. В. Тезаурус мови і лінгвістичне конструювання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2014. Вип. 43. С. 121–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_43_36
[Ivanova O. V. Tezaurus movy i lnhvistychno konstruiuvannia. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii: Filolohichna. 2014. Vyp. 43. S. 121–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_43_36]
5. Козырев В. А., Черняк В. Д. Лексикография русского языка: век нынешний и век минувший: монография. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. 631 с. ISBN 978-5-8064-2129-7. С. 189–191.
[Kozyrev V. A., Chernyak V. D. Leksikografiya russkogo yazyka: vek nyneshniy i vek minuvshiy: monografiya. 2-e izd., ispr. i dop. Sankt-Peterburg: Izd-vo RGPU im. A. I. Gertsena, 2015. 631 s. ISBN 978-5-8064-2129-7. S. 189–191]
6. Пилипчук Д. Болять мені загублені слова...: Мій додаток до академічного Словника української мови у двадцяти томах. Вид. друге, доповн. Біла Церква, 2013. 856 с. С. 764–765.
[Pylypchuk D. Boliat meni zahubleni slova...: Mii dodatok do akademichnoho Slovnnyka ukrain-skoi movy u dvadtsiaty tomakh. Vyd. druhe, dopovn. Bila Tserkva, 2013. 856 s. S. 764–765]
7. Письмо Министерства науки и высшего образования Российской Федерации № МН-18/2595-АО от 20.12.2021 г. URL: <https://www.ruslang.ru/news/premii>
[Pismo Ministerstva nauki i vysshogo obrazovaniya Rossiyskoy Federatsii № MN-18/2595-AO ot 20.12.2021 g. URL: <https://www.ruslang.ru/news/premii>]

8. Русский семантический словарь: толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН.; под общ. ред. Н. Ю. Шведовой: в 6 т. Т. 1: Слова указующие (местоимения). Слова именующие: имена существительные (Всё живое. Земля. Космос) / А. С. Белоусова, В. К. Юношева, Ю. А. Каминская. Москва: Азбуковник, 2002. XXV, 807 с.
[Russkiy semanticheskii slovar: tolkovyy slovar, sistematizirovanny po klassam slov i znacheniy / In-t rus. yaz. im. V. V. Vinogradova RAN.; pod obshch. red. N. Yu. Shvedovoy: v 6 t. T. 1: Slova ukazuyushchiye (mestoimeniya). Slova imenuyushchiye: imena sushchestvitelnyye (Vse zhivoye. Zemlya. Kosmos) / A. S. Belousova, V. K. Yunosheva, Yu. A. Kaminskaya. Moskva: Azbukovnik, 2002. XXV, 807 s.]
9. Синиченко О. До проблеми створення словника понять української мови. *Мовознавство: Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців* / відп. ред. В. Німчук. Київ: Пульсари, 2002. 420 с.
[Synychenko O. Do problemy stvorennia slovnyka poniat ukraïnskoï movy. *Movoznavstvo: Dopovidi ta povidomlennia na IV Mizhnarodnomu konhresi ukrainistiv* / vidp. red. V. Nimchuk. Kyiv: Pulsary, 2002. 420 s.]
10. Синиченко О. П. Свій шлях широкий: автобіогр. вид. 2-ге вид., випр. й допов. Київ: Дніпро, 2018. 302 [1] с.
[Synychenko O. P. Svii shliakh shyrokyi: avtobiohr. vyd. 2-he vyd., vypr. y dopov. Kyiv: Dnipro, 2018. 302 [1] s.]
11. Синиченко О. Сто уроків української лексики: наук.-попул. вид.: нове вид. Київ: Дніпро, 2018. 424 с.
[Synychenko O. Sto urokiv ukraïnskoï leksyky: nauk.-popul. vyd.: nove vyd. Kyiv: Dnipro, 2018. 424 s.]
12. Синиченко О. Якого нам ще треба словника: лист до лексикографів. Київ: Дніпро, 2016. 30 [1] с.
[Synychenko O. Yakoho nam shche treba slovnyka: lyst do leksykohrafov. Kyiv: Dnipro, 2016. 30 [1] s.]
13. Скарбниця української мови. Природа: Словник понять / укл. О. П. Синиченко. Київ: Ярославів Вал, 2021. 1056 с., іл.; 30 см. ISBN 978-966-8382-60-4.
[Skarbnytsia ukraïnskoï movy. Pryroda: Slovyk poniat / ukl. O. P. Synychenko. Kyiv: Yaroslaviv Val, 2021. 1056 s., il.; 30 sm. ISBN 978-966-8382-60-4]
14. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. 1979. С. 56.
[Slovyk ukraïnskoï movy: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. T. 10. 1979. S. 56]
15. Тезаурус. Українська Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D1%83%D1%80%D1%83%D1%81>
[Tezaurus. Ukrainska Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D1%83%D1%80%D1%83%D1%81>]
16. Тезаурус лінгвістичної термінології. URL: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?11=68
[Tezaurus linhvistychnoi terminolohii. URL: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?11=68]
17. Roget's Thesaurus. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Roget%27s_Thesaurus

м. Київ, 11–21.02.2022